11. Литвиненко В. А. Мова національного танцю / В. А. Литвиненко // Культура і мистецтво у сучасному світі: Збірник наукових праць. Наукові записки КНУКіМ. — Вип.12. — 2011. — С. 227–232.
12. Морина Л. П. Мифология и феноменология танца: дис. … кандидата филос. наук : 24.00.01 / Лариса Павловна Морина. — СПб., 2003. — 191 с.
13. Морина Л. Ритуальный танец и миф / Лариса Морина // Религия и нравственность в секулярном мире. Материалы научной конференции. 28-30 ноября 2001 года. Санкт-Петербург. — СПб. : Санкт-Петербургское философское общество. — 2001. — С. 118–124.
14. Народные знания. Фольклор. Народное искусство: свод этнографических понятий и терминов / Общ. ред. Ю. Бромлея и Г. Штробаха. — Вып. 4. — М. : Наука, 1991. — 168 с.
15. Петроченко Я. В. Народный танец в современных условиях: к вопросу о понятии и методологии исследования / Я. В. Петроченко // Культурология, культура и искусство в современном российском социуме. Сборник научных статей по итогам Всероссийской научно-практической конференции «Культурология в социальном измерении» (Кемерово, 16-17 февраля 2007 г.). Часть 2. — Кемерово, КемГУКИ, 2008. — С. 391–401.
16. Ромм В. В. Танец и секреты древнейших цивилизаций / В. В. Ромм. — Новосибирск: Новосиб. гос. консерватория им. М. И. Глинки, 2002. — 456 с.
17. Спирина М. Ю. Народная художественная культура: теория и практика в современном социуме [Электронный ресурс] / М. Ю. Спирина. — Реж. доступа: http://www.shkolaremesel.varkhangelske.ru/konfa_doklad_spirina1.html
18. Швецова А. В. Національний характер як предмет соціально-філософського аналізу : автореф. дис. ... д-ра. філос. наук: 09.00.03. / А. В. Швецова. — К., 1999. — 35 с.
19. Шкоріненко В. О. Народний танець у традиційній і сучасній культурі України : автореф. дис… канд. мистецтвознавства: 17.00.01 / В. О. Шкоріненко. — К., 2003. — 18с.

Надійшла до редколегії 06.03.2013 р.

УДК 7.097+37.034 (477) *А. В. ЗАЙЦЕВА*

МОРАЛЬНИЙ ЗМІСТ ПЕРЕДАЧ УКРАЇНСЬКОГО ДИТЯЧОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ

Розкривається морально-етичний потенціал телевізійної продукції, адресованої дитячо-юнацькій аудиторії, та обґрунтовується необхідність морального змісту передач українського дитячого телебачення.

Ключові слова: *культура, мораль, українське дитяче телебачення, морально-естетичне виховання, соціалізація, телевізійна продукція, моральний зміст, інформаційна безпека.*

Раскрывается морально-этический потенциал телевизионной продукции, адресованной детско-юношеской аудитории, и обосновывается необходимость морального содержания передач украинского детского телевидения.

Ключевые слова: *культура, мораль, украинское детское телевидение, морально-эстетическое воспитание, социализация, телевизионная продукция, нравственное содержание, информационная безопасность.*

The moral and ethical potential of the television production, addressed to children and youth audiences, is revealed and the necessity of the moral content of Ukrainian children's television programs is substantiated in the article.

Key words: *culture, morality, the Ukrainian Children's Television, moral and aesthetic education, socialization, television production, moral content, information security.*

Фактична втрата монополії держави на засоби масової інформації початку 1990-х рр. минулого століття й руйнівний вплив стихійно-ринкових відносин на сферу духовного виробництва позначилися на моральній культурі українського суспільства й передусім молодої його генерації. В умовах стрімкої масовізації видовищної сфери культури, особливо телебачення, компенсаторно-розважальна тенденція витіснила традиційні світоглядно-просвітницькі настанови класичного мистецтва. Практично неконтрольовані вплив стандартизованих стереотипів західного маскульту й мережі Інтернет поставили на межу занепаду духовність молодіжної телеаудиторії. Найекстремальнішим його виявленням стали поширювані рецидиви інфоігроманії. Стурбованість таким станом речей зумовила ухвалення в січні 2004 р. Закону України «Про захист суспільної моралі» і створення відповідальних за його впровадження державно-громадських структур [3]. Унаслідок об'єктом табуювання стали й деякі найпопулярніші донині зразки радянської кінотелевізійної анімаційної продукції (наприклад, образ вовка із мультсеріалу «Ну, постривай!»), які прищеплюють нібито небажані моделі суспільної поведінки.

Тому особливо актуалізується значення сучасного дитячого телебачення в справі морально-естетичного виховання й ефективної соціалізації підростаючого покоління, формування свідомого громадянина правового демократичного суспільства, здатного конструктивно реалізовувати свій особистісний потенціал у напрямі суспільного прогресу, здійснювати самостійний моральний вибір. Відтак, винятково важливим є дослідження морально-етичного потенціалу адресованого дитячо-юнацькій аудиторії телевізійної продукції. Постала необхідність комплексного філософсько-культурологічного дослідження проблеми. Зазначене зумовило й вибір мети статті — виявлення морального змісту передач вітчизняного дитячого телебачення.

Розглядаючи головні світоглядні особливості телепродукту, призначеного для дітей та молоді, С. Безклубенко, О. Квашук, Л. Костилєва, О. Мізерна, Л. Чорна, О. Шайкіна та ін. аналізують його громадське значення та принципи виробництва щодо суспільного блага. Цей масив літератури неоднозначний, у ньому висловлюються різні точки зору на вплив телебачення у формуванні особистості дитини та шляхи розвитку сучасного телебачення. Однак у згаданих вище

працях недостатньо уваги приділяється вивченню морального змісту українського телебачення, не виокремлюється його роль у досягненні необхідної для молодої людини духовної безпеки.

Згідно зі справедливим судженням відомого українського естетика і культуролога С. Безклубенка, телебачення, як масовий вид мистецтва й засіб відображення, осмислення та дослідження соціальної дійсності, потужний канал масової комунікації, спрямований на молодіжну аудиторію, є найконцентрованішою об'єктивацією сучасних культурно-інформаційних технологій. Широке застосування новітніх технічних прийомів (рух камери, сполучення загальних і крупних планів з домінуванням останніх, стрімка зміна ракурсів, одночасна передача з кількох просторових позицій, монтаж живого зображення з кінокадрами, використання потужної відеотехніки тощо) мають сприяти активному емоційно-естетичному впливові на глядачів, особливо дітей і молодь [1].

Аналізуючи вплив телевізійного продукту на формування моральних якостей і естетичних цінностей у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, українська дослідниця О. Шайкіна основується на положенні, що діти дошкільного й молодшого шкільного віку є такою категорією населення, яка зазнає інтенсивнішого телевізійного впливу. Дуже важливий, на її думку, той факт, що й досі сучасні діти надають перевагу радянським дитячим телефільмам, мультфільмам, які продовжують сприяти вихованню багатьох високих моральних чеснот: доброти, шляхетності, чесності, сміливості, людського співчуття тощо.

Згідно з програмою дослідження, дітям запропонували вказати героїв мультфільмів, що демонструвалися на каналах «Ніколодіум» і «Фокс кідз», на яких вони б хотіли бути схожими. 67% дітей нікого назвати не змогли, тобто в цих мультфільмах вони не знайшли позитивного героя, що слугував би зразком для наслідування. 24% дітей звернулися до вітчизняної мультиплікації, причому практично всі вони ідентифікували себе з позитивними героями й назвали якості, які їм найбільше імпонують [13, с. 365].

Цілком можливо, отримані дані пов'язані з особливостями національного менталітету юних громадян, що складався під впливом вітчизняної культури. Те, що в західній ідеології — усталений атрибут (наприклад, своєрідне розуміння таких понять, як «честь» і «шляхетність»), українськими дітьми не сприймається на підсвідомому рівні, оскільки є чужим для їхньої ментальності. Однак немає гарантії, що в разі тривалого впливу на свідомість дитини подібної телевізійної продукції вона зможе виробити імунітет проти чужої їй моралі.

Про потужний вплив телевізійних програм на моральне становлення дітей та підлітків ідеться в дослідженні О. Невмержицької. Згідно з її даними, у вільний час 80,5% підлітків дивляться телевізор замість таких видів діяльності, як читання книг (27,7%) і періодики (22,3%), спілкування з друзями (60,9%). Батьки, вчителі недостатньо уваги приділяють питанням розумного використання

телебачення у вихованні дітей і не допомагають їм у виборі цікавих та корисних телевізійних програм [9, с. 7].

Дослідник Р. Нємов наголошує, що дитячий вік є сенситивним періодом у розвиткові особистості, зважаючи на механізми соціокультурного наслідування й закріплення форм суспільної поведінки. Людина завжди повинна бути здатною вбачати в подібних собі позитивне, відтворювати й реалізовувати його. За браком батьківської уваги, морально-культурною адаптацією молоді опікується функціонуюча система телебачення [10].

Вивченню психологічних чинників впливу телебачення на становлення моральної свідомості молодших школярів присвячене дисертаційне дослідження О. Квашук. У ньому доведено, що телевізійна реальність є важливим чинником розвитку моральної свідомості особистості. Автор визначив психологічні механізми впливу телевізійної реальності на розвиток моральної свідомості особистості через сприйняття моральних якостей героїв мультфільмів. Критеріями оцінки моральної свідомості молодших школярів можуть бути: гуманність епізоду, його осмисленість, обґрунтованість, реалістичність, емпатійне співпереживання героїв; задоволення від цікавої сцени, моральних вчинків героїв, їх моральних якостей [8].

Телебачення, як естетично синтетичне художнє явище, тобто поєднуючи засоби виразності таких видів мистецтва, як кіно, радіо, література, театр, образотворче мистецтво, музика тощо, надає змоги глядачеві виробити комплексне уявлення про об'єкти і явища дійсності. Завдяки цьому ефекту сприйняття глядач може ніби переноситися безпосередньо на місце конкретних пережитих подій, переймається новими естетичними і моральними враженнями й емоціями, ознайомлює з новим життєвим досвідом інших осіб. Найцінішою є ця особливість телепростору для дітей і підлітків, про що зокрема свідчать соціологічні дослідження.

Проте в умовах сучасного комерціалізованого телепростору посилюється небезпека прискореної релятивізації духовних цінностей і розмивання традиційної системи світоглядних координат, у якій здійснюється моральний вибір між добром і злом. Дедалі поширюється спримітизовано-гедоністична психологія — зведення різноманітних людських потреб до отримання насолоди, основуючись на біологічному тлумаченні людини як суто природної істоти. Такий заіндивідуалізований гедонізм споріднений з етичним релятивізмом.

Альтернативою зазначеним явищам мають слугувати змістовно насичені й привабливі за формами навчально-виховні та розважальні програми для дітей і юнацтва. Створення цієї корисної телевізійної продукції на законодавчому рівні запрограмоване Законом України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 р. Цим документом задекларовано також створення в Україні державного регуляторного й контролюючого органу в системі електронних ЗМІ — Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення [3]. На замовлення пізніше створеного Державного комітету

телебачення і радіомовлення України за спеціальною Програмою опубліковані певні соціально значущі видання. Відповідно до зазначеного Закону, кожен ліцензент телевізійних каналів повинен випускати в ефір передачі, потрібні для нормального фізичного, розумового, морального й естетичного розвитку дітей та юнацтва, не допускати програм, які викликають жахи, містять сцени вбивства, фізичного та психологічного насильства, смакують сексуальні збочення тощо. Має послідовно реалізовуватися інформаційна безпека України — ефективний морально-психологічний захист дітей і юнацтва. Адресовану молодіжній аудиторії мас-медійну продукцію слід виробляти й використовувати згідно з високими педагогічними принципами. Насправді здебільшого ідею, зміст і стиль передачі диктує її спонсор, орієнтуючись не на її моральну цінність, а на власну вигоду [5].

Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян» (2000) спрямований на необхідність наукового осмислення процесів духовного оздоровлення сучасного українського суспільства, на завдання, які стоять у зв'язку із цим перед освітою і вихованням, засобами масової інформації [11].

Важливим аспектом функціонування телебачення є впорядкування трансляції телереклами на дитячому телебаченні. Перенасиченість екранного простору медіа-комерційним продуктом небезпечна щодо формування продуктивної уяви та творчих здібностей дітей і підлітків. З прикрістю доводиться констатувати, що технологи телевізійної реклами здебільшого вдаються до нагнітання психічних станів залежності, тривоги й інших негативних реакцій людської психіки. Телемедійні рекламатори, прагнучи досягнення своєї ринкової мети, свідомо нехтують моральними принципами, спекулюючи на привабливості «забороненого плоду» й апелюючи до низьких біологічних інстинктів [12].

Безперечно, будь-яка сучасна реклама за своїм змістом є ідеологічною. Її трансляція супроводжується порушенням віртуального світу, домінуванням псевдокультурних споживацьких цінностей. В умовах такого негативно-сугестивного впливу людина втрачає свої індивідуально-вольові якості [7, с. 161].

Корисним є, зокрема, цілеспрямоване рекламування поживних продуктів харчування для дітей, інтелектуально насичених іграшок і розваг, спортивно-оздоровчих закладів для підлітків та юнацтва, мистецьких комунікацій тощо.

Сучасний телевізійний програмний продукт, призначений масовому глядачеві, має виконувати місію соціокультурного інтегратора й вихователя народу України. Причому залучати до спілкування з дитячо-юнацькою аудиторією, особливо в рамках загальнонаціональних телеканалів, слід лише кваліфікованих професіоналів і людей, небайдужих до справи морально-естетичного виховання. Лише за цієї умови батьки довірятимуть ліцензованим телевізійним каналам.

Програмним з-поміж документів із захисту прав дитини є спеціальна Конвенція, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 р. і ратифікована Верховною Радою Української РСР 27 лютого 1991 р., в якій на рівні міжнародного законодавства сформульовані головні гуманітарно-правові засади виживання, розвитку та захисту дітей.

Законодавчі акти суверенної України забороняють телевізійну продукцію, яка здатна спровокувати громадян до аморальних вчинків та злочинів. Електронні й інші засоби масової інформації застерігаються від демонстрації дитячо-юнацькій аудиторії телепередач, які містять пропаганду насильства, жорстокості, порнографії тощо [3]. Але О. Білоус констатує порушення статті 41 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» про заборону передач (фільмів), що можуть завдати шкоди фізичному, психологічному, моральному розвиткові неповнолітніх, стверджуючи, що зарубіжна вакханалія на українських телеканалах набула агресивно-затяжного характеру [2].

Брак високоякісних дитячих телефільмів, пізнавально-розважальних і музичних програм спричиняється передусім значними кошторисними витратами на виробництво цих телепередач. Бракує грамотно розроблених проектів, спроможних не лише компенсувати фінансові витрати, а й забезпечити моральний інтелектуальний приріст суспільної свідомості молоді. В умовах фактичної відсутності фахівців-сценаристів та режисерів-постановників єдиним виробником дитячих телевізійних програм залишається держава. Її ж нинішні фахові й фінансові можливості не дозволяють належним чином забезпечити молоду генерацію українців цікавими за змістом і формою телевізійними програмами.

Найактуальнішою потребою й стратегічним завданням реалізації концепції розвитку дитячого телебачення є забезпечення належного інтелектуального й художнього рівнів українського дитячого ефіру. У свій час на радянському телебаченні практикувалася висока вимогливість до дикторсько-ефірного мовлення, особливо в процесі підготовки та випуску дитячо-юнацьких телевізійних програм. Сучасні ж філологи і педагоги стурбовано констатують украй низький рівень загальної й особливо мовної культури в побуті і, як наслідок, — в ефірі. Спостерігається постійне порушення граматичних і лексичних норм, недбалість сценічно-ефірної мови, її засміченість словами-паразитами [6].

Загальновідомо, що саме мова формує морально-етичні основи людини, духовний вимір її буття. Вона є найголовнішою духовною домінантою будь-якої нації, запорукою збереження її самотожності й генетичним кодом, у якому не лише зберігається та накопичується культурно-історична інформація, а й окреслюється духовно-інтелектуальна запрограмованість на майбутнє. Згідно з даними психологів, суспільна поведінка дітей формується практично до першого року їх життя й значною мірою залежить від тієї звуко-візуальної інформації, яку вони отримують іззовні, зокрема по телевізору.

Емоційна реакція дітей може залежати не лише від переглянутих програм, а й від реакції на них батьків та інших членів родини. Тому перегляд фільмів жахів малими дітьми, навіть випадковий, категорично забороняється в умовах суворого державного контролю. Нині стрімко актуалізується ідея дитиноцентризму — суспільних уявлень про дитину та її потреби, що характеризуються сприйняттям дитинства як самоцінного етапу людського життя. Дитина має сприйматися як символ чистоти і щиросердності, вимогливої батьківської любові.

В Україні постала необхідність розробки спеціального програмного документа, який містив би концептуально мету, принципи й функціональну специфіку телебачення для дітей і підлітків. Важливість його диференціюється новітньою модернізацією соціокультурної й освітньої сфер життєдіяльності українського суспільства, демократизацією управління процесами навчання й виховання. Зважаючи на віково-психологічну специфіку дитячої телеаудиторії, потрібна теоретична й практична інтеграція традицій сімейного виховання й інновацій сучасної шкільної освіти, конкретних педагогічних зусиль та ефективної програмної політики дитячого телерадіомовлення в єдиний розвивальний процес.

Спільні освітньо-виховні зусилля сім'ї, школи і засобів масової інформації, зокрема телебачення, неможливі без цілеспрямованої опори на загальнолюдські й національні культурні цінності. Процеси духовно-морального становлення сучасної особистості відбуваються в умовах збалансованого інформаційно-освітнього простору. Тому актуалізуються й прищеплення «соціального імунітету» молодій українській людині, світоглядно-психологічний захист дитини від негативних впливів глобалізованого інформаційного середовища.

Сучасне телебачення спроможне динамізувати засвоєння дитиною сукупності традиційних культурних цінностей і заглиблення у феноменологію української цивілізації. Зазначений процес гармоніює з активним залученням підростаючого покоління до світу загальнолюдських цінностей, його інтеграцією до світового співтовариства на засадах толерантності, сучасної культури міжнаціонального спілкування й плідного діалогу національних культур.

Отже, зміст українського дитячого телебачення має ґрунтуватися на принципові соціального й морального захисту та творчого розвитку особистості дитини. Тому й дитяче телебачення повинно бути розвиваючим, а його потенціал — підпорядкованим досягненню взаємозалежних цілей — формуванню дитини як особистості та її успішній соціалізації. Особливе значення слід надавати самоусвідомленню дитини як діяльного суб'єкта культурного поступу людства. У процесі розбудови українського дитячого телебачення на державному рівні слід наполегливо турбуватися про розширення обсягів телеефіру для дитячо-юнацьких передач, їх належний морально-естетичний рівень.

Список літератури

1. Безклубенко С. Відеологія. Основи теорії екранних мистецтв / С. Безклубенко. —К. : Альтерпрес, 2004. — 328 с.
2. Білоус О. Телебачення і радіомовлення у навчальному процесі / О. Білоус // Телевізійна й радіожурналістика. — 2002. — Вип. 4. — С. 108–120.
3. Закон України «Про захист суспільної моралі» // Голос України. —13 січня 2004 р.
4. Закон України «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення»: За станом на 10 трав. 2005 р. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К. : Парлам. вид-во, 2005. — 18 с.
5. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» : за станом на 12 верес. 2008 р. / Верхов. Рада України. — Офіц. вид. — К. : Парлам. вид-во, 2008. — 50 с. — (Закони України).
6. Захлюпана Н. Дитячі передачі і державна мова / Н. Захлюпана, О. Щирба // Вісник Львівського університету. Серія філол. — 2004. — Вип. 34. Ч.ІІ. — С. 392–396.
7. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. — К. : Оріяне, 2000. —448 с.
8. Квашук О. В. Психологічні чинники впливу телебачення на становлення моральної свідомості молодших школярів : автореф. дис. на здоб. Наук. ступ. канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.В. Квашук; Прикарпат. Нац. ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ, 2008. — 20 с.
9. Невмержицька О. В. Розважальні програми центральних каналів телебачення України як чинник морального виховання підлітків: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / О. В. Невмержицька; Херсон. держ. ун-т. — Херсон, 2006. — 20 с.
10. Немов Р. С. Психология / Р. С. Немов. — М. : Просвещение, 1995. — 491 с.
11. Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян»/ зі змінами, внесеними згідно з Указом Президента 1195/99 від 17.09.00 № 574/2000 від 07.04.2000.
12. Чорна Л. Чи дивитися дитині телевізор?: [Про негативний вплив телебачення на психофізіологію, психіку та поведінку людини] / Л. Чорна // Дошкільне виховання. — 2003. — № 11. — С. 21–22.
13. Шайкіна О. О. Про вплив телебачення на формування моральних якостей і естетичних цінностей особистості дитини дошкільного і молодшого шкільного віку / О. О. Шайкіна // Проблеми загальної та педагогічної психології. — К., 2004. — Т. 6, ч. 4. — С. 364–368.

Надійшла до редколегії 04.04.2013 р..